

HAMİT BEY'İN CANİK MUTASARRIFLIĞI SIRASINDA KARŞILAŞTIĞI PROBLEMLER*

Prof.Dr. Dursun Ali AKBULUT**

Mustafa Kemal Paşa Samsun'a geldiği gün, ülkenin içinde bulunduğu genel durumu özetleyen bir girişle Büyük Nutkunu başlatmakta, bu çerçevede Merzifon ve Samsun'da İngiliz askerlerinin bulunduğu, Karadeniz kıyısında teşekkül eden Pontus Cemiyeti'nin çok rahat ve etkin bir biçimde çalışmalarını sürdürdüğüne işaret etmektedir¹. Nutuk gibi Millî Mücadele Tarihimize ve Cumhuriyetimizin ilk yıllarına ait temel bilgi ve konuları kapsayan bir eserden bundan daha fazlası beklenilmemelidir. Diğer taraftan aynı günlerde Canik mutasarrıflığına atanan Hamit Bey'in burada karşılaşmış olduğu problemler, Samsun'un 1919'da içinde bulunduğu şartları bize çok daha ayrıntılı bir biçimde açıklama imkânı vermektedir.

Hamit Bey 1878'de Rodos'ta doğmuş, 1902'de Mülkiye Mektebi'nden mezun olduktan sonra sırasıyla maiyet memurluğu, kaymakamlık, mutasarrıflık, mülkiye müfettişliği, valilik, Dahiliye Müsteşarlığı ve Dahiliye Nezareti Teftiş Başkanlığı yapmıştır. Canik mutasarrıflığına atanmadan, 6 Ocak 1919'dan beri bu son görevinde bulunuyordu². Dolayısıyla mutasarrıflık onun için "*tenzil-i rütbe*" sayılırdı. Fakat O, böyle bir görevi üstlenmekte tereddüt göstermedi. "*Madem ki livanın asayışı vücuduma ihtiyaç gösteriyormuş, nahiye müdürlüğü ile de olsa giderim*"³ diyerek bu görevi kabul edeceğini bildirmiştir.

Esasen Hamit Bey, Dahiliye Müsteşarlığı'ndan ayrıldıktan sonra, 1919 başlarından beri İstanbul'da kurtuluş çareleri arayan şahsiyetler arasında bulunuyordu. Karakol Cemiyeti'nin kuruluşuna ve Kara Vasıf Bey'in evindeki toplantılara katılmış, bu toplantılardan birinde Mustafa Kemal Paşa ile de

* Bu makale 19 Mayıs ve Milli Mücadele'de Samsun Bildiriler, 16-20 Mayıs 1994, Samsun 1994'te yayınlanmıştır.

** Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dekanı.

¹ K.Atatürk, *Nutuk*, I, Ankara 1987, s.1-2.

² *Meşhur Valiler*, Hazırlayan ve Sunanlar: Hayri Orkun-Mehmet Belek-Celâl Kasaroğlu- Kâzım Atakul, Ankara 1969, s.392-393.

³ *Defter-i Hatırat*, (Hamit Bey'in yayınlanmamış hatıraları), s.122.

görüştü. Bu görüşmede Anadolu'ya geçmek zarureti üzerinde durulmuş ve iki hafta kadar sonra Mustafa Kemal Paşa 9. Ordu Kıtaaı Müfettişliği'ne, Refet Bey de 3. Kolordu Kumandanlığı'na atanmıştı. Hamit Bey, bu haberi alınca, durumu "Talihin ileride bize döneceği" şeklinde deđerlendirmişti⁴.

Hamit Bey'in Canik mutasarrıflığına tayini, Mustafa Kemal Paşa'nın isteği doğrultusunda gerçekteşti. Onu Mustafa Kemal Paşa'ya tavsiye eden Refet Bey'di. Refet Bey'in geçmişte Hamit Bey'le tanışıklığı vardı ve Refet Bey, onun fedakârane bir tarzda çalışacağına olan inancını dile getirmişti⁵. Mustafa Kemal Paşa, Harbiye Nezareti'ne müracaatla, Hamit Bey'in Canik mutasarrıflığına tayinini ısrarla istemiş, Harbiye Nazırı Cevat Paşa, Hamit Bey'le görüştükten sonra onun da muvafakatı alınarak işlemleri başlatılmıştır⁶.

Bu sırada Samsun'un durumuna gelince, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra İtilâf Devletleri'nin emniyetsizliğinden şikâyet ettikleri yerler arasında Samsun da bulunuyordu. 30 Kasım 1918'de İngiliz ve Fransız savaş gemileri Samsun önlerine gelmişler, Ermeni tutuklularını aramaya koyulmuşlardı⁷. Çok geçmeden, 8 şubat 1919'da İngiliz Dışışleri'nden Calthorpe'a gelen telgrafta, Samsun'a gemiyle asker gönderilip gönderilemeyeceği soruluyor, İngiliz Amirali Webb de 17 şubat günkü raporunda Samsun'a gönderilecek birlikleri Milne'den istediğini bildiriyordu⁸. 9 Mart'ta 200 İngiliz askeri Samsun'a çıkarıldı. Bu askerler, Rumlar tarafından sevinçle karşılandı⁹. Bir hafta kadar sonra, 17 Mart'ta buradaki makineli tüfek bölüğü komutanı Teğmen Hamdi askerleriyle birlikte dağa çıktı ve Türk

⁴ *Defter-i Hatırat*, s.122.

⁵ *Nutuk*, I, s.53.

⁶ Hamit Bey, 22 Mayıs'ta Babiali'ye gitmiş, orada Harbiye Nezareti'nce arandığını öğrenince doğruca Harbiye Nezareti'ne giderek Cevat Paşa ile görüşmüştür. Cevat Paşa, M.K.Paşa'dan aldığı telgraftı göstererek, Samsun Mutasarrıflığı'na tayininin talep edildiğini söylemiştir. Mutasarrıflık Hamit Bey'in bulunduğu mevkiin altında olduğundan teklif sadrazam tarafından değil, doğrudan doğruya Harbiye Nazırı tarafından yapılmıştı. (*Defter-i Hatırat*, s.121.). Mustafa Kemal Paşa da bilinen gerçeklerden dolayı geldiği andan itibaren mutasarrıf tayini için girişimlerini başlattığını söylemektedir. (*Nutuk*, I, s.17.). Sadaretten 21 Mayıs 1919'da M.K.Paşa'ya çekilen telgrafta Hamit Bey kabul ettiğinde görevlendirilip Samsun'a gönderileceği, bu telgrafa 24 Mayıs'ta yapılan ekle, (Hamit Bey'in) teklifi kabul ettiği ve derhal atamasının yapılmasına karar verildiği bildirilmekteydi. (*Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1982, s.27 ve 33-34. Belge 26 ve 32).

⁷ G.Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı: Kronolojisi*, I, Ankara 1970, s.8.

⁸ Jaeschke, *Kronoloji*, s.16.

⁹ G.Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Türkçeye Çev.: Cemal Köprülü, Ankara 1991, (İkinci Baskı), s.103.

çetelerine zahir oldu. Bununla birlikte İngilizler, askerleri sayesinde Samsun'da düzenin sağlandığını söylüyorlardı¹⁰.

İngilizler'in iddia ettikleri gibi Samsun'da düzen sağlanabilmiş değildi. 7 Nisan'da, Yunan istiklalinin yıldönümü dolayısıyla Rumlar, İstanbul'da ve Samsun'da gösteriler yapmışlar¹¹, bölgedeki asayişsizlikten bizzat İngilizler şikâyetçi olmaya başlamışlardı. Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya gönderilmesi böyle bir gerekçeye dayanıyordu. İngilizler bir yandan Türk yetkililerinden kargaşanın yatıştırılması için önlem almalarını isterlerken, bir yandan da Samsun'daki birliklerini takviye etmekten geri kalmıyorlardı. Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'dan ayrılmasından bir gün sonra, 17 Mayıs'ta 100 Hintli İngiliz askeri daha Samsun'a çıkarılmıştı¹². Diğer taraftan Karadeniz'de İtilâf Donanması'na ait savaş gemileri dolaşüyor, Samsun'un da İzmir gibi işgal edilmesinden korkuluyordu. Halk, Rum çetelerinin varlığından son derece tedirgin, ülkenin geleceğinden umutsuz, yılgın bir haldeydi¹³. Mustafa Kemal Paşa böyle bir ortamda Samsun'a gelmiş bulunuyordu.

Mustafa Kemal Paşa Samsun'a geldiği sırada, livada yetkili bir mülkî yönetici ve komutan bulunmuyordu. O, geçici bir tedbir olmak üzere, kendisiyle birlikte Samsun'a gelmiş bulunan 3.Kolordu Kumandanı Refet Bey'i mutasarrıf vekilliğine atadı. Fakat yönetimi önem arzeden bir livanın vekâletle, yetkili ve deneyimli olmayan -hatta ondan da öte daha önemli bir görevi bulunan- biriyle doldurulması yerinde bir karar olamazdı. Onun için yetkili ve dirayetli bir mutasarrıfa ihtiyaç vardı. O mutasarrıf da Hamit Bey oldu.

Hamit Bey, 23 Mayıs'ta işlemlerini tamamlayarak, 26 Mayıs'ta bir İngiliz gambotuyla İstanbul'dan ayrıldı ve 28 Mayıs günü öğleden sonra Samsun'a geldi¹⁴. Onu mutasarrıf vekili ve 3.Kolordu Kumandanı Refet Bey

¹⁰ Jaeschke, *Kronoloji*, I, s.21. J.S.Perring, 20 Mart 1919 tarihli raporunda, ayın (Mart'ın) 13'ünde Samsun'a vardıklarını, 200 Hintli Britanya askeri sayesinde asayişçi iyi bulduklarını yazmaktaydı. (Jaeschke, *İngiliz Belgeleri*, s.103.). İstanbul'dan Trabzon'a ve oradan Erzurum'a gitmek üzere yolda iken Samsun'a uğrayan Kâzım Karabekir Paşa Samsun'un durumunu şöyle anlatıyor: "Buraya Harbi Umumi'de emekliye sevk edilmiş, fakat şimdi işbaşına alınmışlardan bir divan-ı harp heyeti çıktı. Samsun'da bir Hint bölüğü, limanda bir İngiliz torpido muhribi var. Rumlar, kırk-ellişer kişilik çeteler halinde kasabaya kadar tehdide başlamışlardı. Son günlerde bir kaç İslâm çetesi de çıkmış." Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, İstanbul 1988, (Genişletilmiş Yeni Baskı), s.16.

¹¹ Jaeschke, *Kronoloji*, I, s.24.

¹² Jaeschke, *Kronoloji*, I, s.33, Sebahattin Selek, *Anadolu İhtilâli*, İstanbul 1976, s.235.

¹³ Selek, *Anadolu İhtilâli*, s.235.

¹⁴ "Hamit Bey, 25 Mayıs 1919'da 6.000 kuruş maaş ve başkaca 9.000 kuruş ek tazminatla Canik mutasarrıflığına tayin edildi." (*Meşhur Valiler*, s.393.). Hamit Bey'in, 26 Mayıs'ta İstanbul'da Saltanat Şurası'na katıldığına dair Mustafa Kemal Paşa'dan Kâzım Karabekir Paşa'ya çekilen 2 Haziran tarihli telgrafta bahis vardır: "...Hamit Bey, Zat-ı Şahenenin küşade buyurduğu Meclis-i Meşveret'te hazır bulunmuştu. Mir-i murna ileyhin getirdiği malumat dahi sadre şifa değildir." (Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s.39).

karşılıdı. Birlikte Hükümet Konagi'na gittiler. Hamit Bey, İstanbul'dan ayrılmadan Samsun livası yazışma dosyasını incelemiştir. Şimdi gerçeklerle karşı karşıya bulunuyor ve livanın işlerinin yazılanlardan çok daha fena olduğunu anlıyor, karşılaşacağı zorlukları, güçlükleri şimdiden tahmin edebiliyordu. Bununla birlikte O, ilk iki-üç haftayı, yüzeysel tedbirlere başvurmak ve durumu incelemekle geçirdi. Hamit Bey'i asıl uğraştıracak konu asayiş meselesi idi.

Samsun'a geldiği günün akşamı, Kadıköy mahallesindeki Rumlar'ın taşkınlıklarına, etrafa yayılım ateşi açmalarına tanık olan Hamit Bey, Rum çeteleri ile Pontus hareketinin doğrudan bağlantısı bulunmadığını iddia etmektedir. Ona göre Pontusçuluk, Rum Kilisesi etrafında yuvalanmış ve Metropolit Yermanos Efendi tarafından yönlendirilen bir hareketti. Rum çeteleri ise adı suçlulardan, özellikle asker kaçaklarından oluşuyordu. Bunlar evlerine dönmekten korkuyorlar, dağa çıkarak Türk köylerine saldırıyorlardı. Rum Kilisesi de bunları Pontus davasına¹⁵ kanalize etmeye çalışıyordu¹⁵. Hamit Bey'e göre, çete elemanlarının ayrı devlet kurmak gibi bir niyetleri bulunmuyordu. Zaten bu adamlar kendi aralarında Türkçe konuşuyorlar, Türkçe'den başka dil de bilmiyorlardı¹⁶. Onları askerden kaçıklarından dolayı cezalandırılmamak davasıydı. Halbuki Metropolithane önünde ve Rum okullarında sayısız mavi-beyaz bayraklar dalgalanıyor, geceleri Rum evlerinden Yunan marşı ve şarkıları etrafa yayılıyor, İtilâf donanmasına ait gemilerin limanlara her gelişlerinde coşkun tezahürat yapıyorlardı¹⁷.

Canik livası Rumları'nın 3.000 kadar silahı, en küçüğü 50 kişiden oluşan on iki kadar çetesi bulunuyordu. Üstelik bu insanlar sıkıştıkları vakit, son derece engebeli bir araziye sahip bulunan Karadağ'a sığınıyorlar ve böylece takibattan kurtuluyorlardı. Türkler'e gelince, onlar da çeteler teşkil ederek, can, mal ve ırzlarını saldırılardan korumaya çalışıyorlardı. Türkler'in belli başlı iki

¹⁵ Hamit Bey, Rum çete reisleriyle Dereköyü'nde görüşmüş ve onlardan üç gün içerisinde silahlarını bırakarak teslim olmalarını istemiştir. Onlar da bunu kabul etmişlerdi. Fakat Metropolit Yermanos Efendi, bu davranışlarından dolayı çete reislerini kınanmış, Pontus davası ile isyan halinde bulduklarını iddia etmemelerine hiddetlenmiş, katiyen teslim olmamalarını ihtar etmişti. (*Defter-i Hatırat*, s.127.)

¹⁶ "İçlerinde bir tek Rumca kelime bilen yoktu. Herkes ana dili olan Türkçe'yi konuşuyordu. Bu hal İngiliz'in (İngiliz Siyasî temsilcisi Yüzbaşı Salter'in) hayretini mucib oldu, bir Pontus bayrağı çıkarıp gösterdi. Siyasî eğilimlerini anlamak için öteden beriden iskandil etti. Herifler hiç oralarda değillerdi." (*Defter-i Hatırat*, s.127.) Mustafa Kemal Paşa ise, 22 Mayıs'ta Sadaret Makamı'na çektiği telgrafta, eşkiyalık olaylarının başlangıçta siyasî mahiyetinin bulunmadığını, fakat mütarekeден sonra, Pontus Hükümeti'nin kurulması etrafında toplandıklarını ve bütün Rum çetelerinin düzenli bir program çerçevesinde tamamen siyasî bir mahiyet kazandıklarını yazmakta, bütün Rum halkının ve çetelerinin Samsun'daki Rum Komitesi ile Rum Metropolit'i tarafından yönetildiklerine inandığını bildirmekteydi. (*Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri*, s.30-31; Belge:29.)

¹⁷ *Defter-i Hatırat*, s.125.

çeteleri vardı. Bunlar, Balıkesirli (Çerkez) Hasan Çavuş ve Sürmeneli Mehmet Efendi çeteleriydi. Olaylara göre mevcutları 20 ila 100 arasında değişiyordu. Şehir etrafında Türk ve Rum çeteleri arasında çarpışmalar hiç eksik olmuyordu¹⁸.

Hamit Bey'in önünde aşılması gereken ikinci problem, Samsun'da İngiliz birliklerinin varlığı idi. Bu durum resmen olmasa da fiili bir işgalden başka bir şey değildi ve Millî Mücadele'nin önderleri tarafından böyle algılanıyordu¹⁹. Düzeni sağlamaya geldiklerini söyleyen İngilizler, varlıkları ile Rumlar'a cesaret veriyor ve bu yüzden bizzat kendileri karışıklığa sebep oluyorlardı. Nitekim işgal hadisesi üzerine çeteler, faaliyetlerini ve saldırılarını arttırmışlardı²⁰. İngilizler, şehrin güvensizliğinden, düzenin bir türlü sağlanamayışından yakınıyorlar ve bu meseleyi halletmesi için Hamit Bey'e müracaat ediyorlardı. Hamit Bey'in teminat vermesi üzerine tatmin olmuş gibi görünüyorlardı. Fakat birdenbire, 2 Temmuz'da Batum'dan getirdikleri ve Gurkha tabir edilen 1.200 kişilik bir tabur askeri Samsun'a çıkardılar²¹. Bu hadise Millî Mücadele'nin önderlerini ürkütmüş ve bunu büyük bir hareketin başlangıcı saymışlardı. Mustafa Kemal Paşa konuyla ilgili olarak, 6 Temmuz'da Canik Mutasarrıflığına çektiği telgrafta -ki bu telgraf Hamit Bey'e değil Refet Bey'e yazılmış görünüyor- İngilizler'in bu kuvvetleriyle güneye doğru ilerlemeleri ihtimaline karşı savunma önlemlerinin bir an evvel tamamlanması, harekete geçmek zarureti hasıl olursa bütün imkânların kullanılması isteniyor, ayrıca Hamit Bey'in gerekli tertibata başvurmasını tavsiye ediyordu²². Hamit Bey, İngiliz askeri temsilcisi Yüzbaşı Salter'le görüşerek, bu birlik hakkında açıklama yapılmasını istedi. Salter, Gurkha'ların, müslüman Hintliler'i değiştirmek için geldiklerini söylemekle yetindi²³. Nitekim Refet Bey de 22 Temmuz'da Sivas'tan Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgrafta, değiştirme işlemini doğruluyor, fakat "*bilhassa Sivas'ta bulunduğunu zan ettikleri zatı alilerine karşı tehdit maksadıyla çıkarıldıkları*"nı söylemekten geri kalmıyordu²⁴.

Öte yandan İngilizler, Samsun'daki Millî Mücadele yanlılarına karşı müsamahasız davranıyorlar, hatta onları takip ettiriyorlar ve tutuklanmaları hususunda Hamit Bey'i sıkıştırıyorlardı. Hamit Bey böyle bir mesele ile de

---

¹⁸ *Defter-i Hatırat*, s.125-126.

¹⁹ *Sivas Kongresi Tutanakları*, Yayına Haz.: Uluğ İğdemir, Ankara 1986, (İkinci Baskı), s.35.

²⁰ Jaeschke, *İngiliz Belgeleri*, s.103.

²¹ Milne'in 24 Haziran günkü raporuna göre Gurkha'lar Batum'dan Samsun'a naklolunmaya başlamışlardı. Jaeschke, bu kitaların 6 Temmuz'da Samsun'a geldiklerini belirtmektedir. (Jaeschke, *Kronoloji*, I, s.46 ve 49.).

²² *Defter-i Hatırat*, s.133-134.

²³ *Defter-i Hatırat*, s.134.

²⁴ *Nutuk*, I, s.59.

uğraşmak zorunda bulunuyor, İngilizler'i ikna etmeye çalışıyordu²⁵. İngilizler, bu yüzden meseleyi büyütmişler ve İstanbul kanalıyla Hamit Bey'e baskı yapmaya başlamışlardı. Böyle bir ortamda Hamit Bey'in görevden alındığı haberi duyuldu. Hamit Bey, 14 Temmuz'da Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgrafta azli hakkında emir gelir gelmez, İstanbul'a gideceğini bildiriyordu. Mustafa Kemal Paşa ise cevabî telgrafında, İstanbul'a gitmemesini ve Refet Bey'le buluşarak iç kısımlara gelmesini rica ediyor, kesin kararını bir an evvel bildirmesini istiyordu. Harit Bey, 20 Temmuz'da Mustafa Kemal Paşa'ya verdiği karşılıklı kararını ve iş yapılmasını telkin ediyordu²⁶. Hamit Bey'in yerinde kalması hususunda başlatılan girişimler sonucunda, görevden alınmasının önüne geçilmiş oldu.

İngilizler, 12 Eylül'den itibaren İstanbul'la temasın kesilmesi kararından ve bunun uygulanmasından korkuya kapılmışlardı. Hamit Bey, bunun devletin bir iç meselesi olduğunu ne kendilerine ve ne de hristiyan tebaya yönelik korkulacak bir cihetin bulunmadığını söyleyerek İngilizler'i yatıştırmaya çalışmıştır. Hatta Merzifon'a kadar giderek durumu bizzat açıklamak zorunda kalmış, fakat yaygın korku buradaki İngiliz bölüğüne de sıçramış, onları da rahatsız etmiştir²⁷.

Canik Livası'nda işlerin tamamıyla düzeldiğine inanan İngilizler Samsun'u boşaltma kararı aldılar. Merzifon'daki kuvvetlerini bütün ağırlıklarıyla birlikte Samsun'a alarak önce orayı tahliye ettiler²⁸, ardından 25 Eylül'den itibaren Samsun'dan ayrılmaya başladılar²⁹ ve geride sadece mümessillerle telsiz efradını bıraktılar³⁰. Böylece Hamit Bey'in üzerinden önemli bir yük kalkmış ve oldukça rahatlamış bulunuyordu.

Hamit Bey, böyle bir ortamda Dahiliye Nezareti ile anlaşmazlığa düştü. Memleketin öteki yörelerinde olduğu gibi Canik Livası'nda da yönetim bozulmuş, devlet otoritesi zayıflamıştı. Başta Rum köyleri olmak üzere, pek çok yere uzun zamandan beri jandarma ve devlet memuru girememiş, teşkilât yapılamamıştı. Hamit Bey'e göre, devletin gücü, hükümet konağının ötesine geçmiyordu. Üç kazada kaymakam bulunmuyor, diğer ikisi beceriksiz ve yeteneksiz kaymakamlarca yönetiliyor, bunlar yetmiyormuş gibi nüfus memurundan kaymakam yapılmak isteniyordu. Jandarma, sayıca ve komutaca yetersiz, üstelik cesaretsizdi. Bütün bunlara merkezî yönetim seyirci kalmaktan başka bir şey yapmıyor, yapamıyordu. Hamit Bey, Dahiliye Nezareti'ni ağır bir biçimde eleştiriyor, 5 Temmuz'da Genelkurmay Başkanlığı'na çektiği telgrafta

²⁵ *Defter-i Hatırat*, s.143.

²⁶ *Nutuk*, I, s.55-56; *Defter-i Hatırat*, s.137 vd.

²⁷ *Defter-i Hatırat*, s.147.

²⁸ *İrade-i Milliye*, 28 Eylül 1335/1919, Numro:4.

²⁹ Jaeschke, *Kronoloji*, s.66.

³⁰ *Defter-i Hatırat*, s.148.

İstanbul Hükümeti'nden yakınıyordu³¹. Onun azline karar verilmesinin asıl sebebi de Dahiliye Nezareti ile kavga etmesiydi³².

Hamit Bey, çeteleri yola getirdikten ve bu arada İngilizler'in de Samsun'dan ayrılmasından sonra, Ekim ayı başlarından itibaren kendi ifadesiyle zorbalarla, eşkıya ve soyguncularla uğraşmak zorunda kaldı. Livada özellikle zorbalık alıp yürümüştü. Doğudaki bir kazada, dört kişi bütün köylere hakim olmuşlar, halkı ezmişler, yıldırılmışlar ve canlarından usandırmışlardı. Kaza, bu dört şahıs arasında paylaşılmıştı. Halk, isimlerini dahi ağızlarına almaktan korkuyordu. Aşarı bunlar topluyorlar, mültezim adıyla girdikleri yerlerde her şey onlara aitti. Halk, ürününün tamamını verdiği halde yine borçtan kurtulamamış, borcuna karşılık evi, tarlası, hayvanı ve nesi varsa alınmıştı. Dört zorba da devlet otoritesinin yokluğundan istifade ile servetine servet katmış, mal mülk sahibi olmuş, nüfuzlu kişiler arasına girmişlerdi. Halk yine perişan, yine yoksul kalmış, şikâyetler karşısında açılan davalar bir sonuç vermemişti³³.

Güçlüler zayıfları ezerken, daha az güçlüler de soygunculuk yapıyorlardı. Aynı kazada komşu iki köyden biri, diğer köye girerek ele geçirdikleri hayvan, eşya ve taşınabilecek ne varsa alıp götürmüşlerdi³⁴.

Samsun'da kuvvetli bir Müdafaa-i Hukuk örgütünün bulunmaması ya da çok zayıf olması, durumu daha da zorlaştırmakta idi. Hamit Bey'e göre, Adliye ve Mülkiye Müfettişleri'nin öncülüğünde burada bir Müdafaa-i Hukuk teşkilâtı kurulmuş ve süratle gelişmeye başlamıştı. Ancak İngilizler'le başa çıkabilecek kadar güçlü görünmüyordu³⁵. Kara Vasıf Bey ise İstanbul dönüşü uğradığı Samsun'da teşkilâtın bulunmadığını, bu durumun mutasarrıfın, yani Hamit Bey'in "*şerrinden*" kaynaklandığını 27 Kasım günü Kumandanlar Toplantısı'nda³⁶ beyan ediyordu. Hamit Bey'in, halkın tutum ve davranışlarından yakınmasına bakılacak olursa, Müdafaa-i Hukuk'un varlığı ile yokluğu arasında değişen fazla bir şeyin olmadığı açıktı. Bunun sorumlusu kimdi ya da kimlerdi ? Hamit Bey'in iddia ettiği gibi bir savunma tedbiri olmak

³¹ Hamit Bey, sözkonusu telgrafında, "düşmanların yardım ve kolaylıklarına mazhar olduğum halde, hayatî meselelerde bile Dahiliye Nezareti ile anlaşmak mümkün olmadı" diyordu. (*Defter-i Hatırat*, s.125 vd.)

³² *Nutuk I*, s.60.

³³ *Defter-i Hatırat*, s.148-152.

³⁴ *Defter-i Hatırat*, s.152.

³⁵ *Defter-i Hatırat*, s.132 ve 135.

³⁶ *Heyet-i Temsiliye Tutanakları*, Yayına Haz.: U.İğdemir, Ankara 1975, s.139. İstanbul ile Anadolu arasında bağlantı kurmak ve ilişki sağlamak amacıyla Kara Vasıf Bey'in 15 Ekim 1919'da Heyet-i Temsiliye tarafından İstanbul'a gönderilmesi kararlaştırılmıştı. (Prof.Dr.Bekir Sıtkı Baykal, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, Ankara 1974, s.22.). Kara Vasıf Bey, İstanbul'dan dönerek ilk kez 27 Kasım günü toplantıya katılmıştır. (*Heyet-i Temsiliye Tutanakları*, s.IX.). Hamit Bey hatıralarında, İstanbul'da bulunduğu sırada Kara Vasıf Bey'in evinde Mustafa Kemal Paşa ve Refet Bey'le görüştüğünü söylemekte, vatanın kurtuluşu için çareler arayan şahsiyetler arasında bulunduğunu ima etmektedir. (*Defter-i Hatırat*, s.120.).

üzere mutasarrıflıkça dağıtılan silahları kabul etmek istemeyen, siyasî ve sosyal terbiyeden yoksun bırakılmış halk mıydı ? Yoksa Kara Vasıf Bey'in iddia ettiği gibi bizzat Mutasarrıf Bey'in kendisi miydi ? Gerçek olan bir şey varsa o da gerçekten güçlü bir Müdafaa-i Hukuk'un bulunmayışdır. O kadar ki bu Müdafaa-i Hukuk, Erzurum Kongresi'ne delege bile gönderememiş, dolayısıyla dokuz kişilik ilk Temsil Heyeti'ne üye verememiştir.

Kendisine büyük umutlar bağlanan ve bu umutların tahakkuku için Anadolu'ya çağırılan Hamit Bey'le Millî Mücadele'nin önderleri arasında ilk fikir ayrılıkları 1919 yılı Temmuz'unda çıkmıştı. Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a dönülmemesi kararına rağmen O, Anadolu'dan ayrılmak ve İstanbul'a gitmek istemiş, azil kararının durdurulması üzerine yerinde kalmıştır. 1919 yılı sonlarında yapılan Meclis-i Mebusan seçimlerinde de bazı anlaşmazlıklar baş gösterdi. Refet Bey'in Canik Livası'ndan aday gösterilmesi ve desteklenmesi hususu, Heyet-i Temsiliye'ce kendisine yazıldığı³⁷ halde "tanınmış yöneticilerin mebus olmaması" mütalaasıyla³⁸ bundan kaçınmıştır. 1919 seçimleri yapılırken, Meclis-i Mebusan'ın toplantı yeri tartışma konusu oldu. Gerçi bu mesele İstanbul Hükümeti ile yapılan Amasya Görüşmeleri sırasında ele alınmış ve Salih Paşa, konuyu hükümetine iletceğini bildirmişti. Öte yandan Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliye adına Müdafaa-i Hukuk merkez heyetlerine başvurarak, Meclis'in İstanbul'da mı yoksa hariçte mi toplanması gerektiği hususundaki görüşlerini almak istemişti. Verilen cevaplar değişti. İstanbul haricinde bir yerde toplanmasını isteyenler bulunduğu gibi, az da olsa İstanbul diyenler de vardı. Hamit, İstanbul'da toplanmasını gerekli görenler arasındaydı³⁹. Yazışmalar yoluyla anlaşmak mümkün olmayınca, Mustafa Kemal Paşa bazı kumandanlarla, mülkî yöneticileri Sivas'a davet etti. Davet edilenlerden biri de Hamit Bey'di. Durum, 12 Kasım'da kendisine bildirilmişti⁴⁰. Hamit Bey, bu toplantıya katılmak istemedi. "Bir cemile olmak üzere İngilizler'in kendisini İstanbul'a nakledecekleri"nden bahisle, Sivas'taki toplantıya gelemeyeceğini bildiren cevabî telgrafi üzerine, 15 Kasım'da, Hamit Bey hakkındaki işlemin iptaline karar verildi⁴¹. Hamit Bey ise hatıralarında, yukarıda belirtilen kararının kesin olduğunu ve bu kararın görüşmelerle değişmeyeceğini, binaenaleyh kendisi temsil hakkını o sırada İstanbul'dan gelen Kara Vasıf Bey'e verdiğini ve gidemeyeceğini bildirdiğini yazmaktadır⁴². Bunun doğru olmadığı açıktır. Çünkü O, Kara Vasıf Bey Samsun'a gelmeden, 15 Kasım'dan önce toplantıya katılmayacağını Sivas'a bildirmişti. Kara Vasıf Bey, Samsun'da bulunmadığı halde O'nunla nasıl görüşmüş olabilirdi ?

³⁷ Baykal, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, s.19.

³⁸ *Defter-i Hatırat*, s.153.

³⁹ *Heyet-i Temsiliye Tutanakları*, s.7. *Defter-i Hatırat*, s.152.

⁴⁰ Baykal, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, s.53.

⁴¹ Baykal, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, s.57.

⁴² *Defter-i Hatırat*, s.153.

Kumandanlar toplantısında, mebusların İstanbul'a gitmeden önce, hariçte grup toplantıları yapmaları hususunda bir talimatname hazırlanması kararlaştırılmıştı. Hazırlanan talimatnameye göre, mebusların fikir alışverişinde bulunmak üzere toplanmaları gereken yerlerden biri de Samsun'du. Amasya, Çorum, Tokat ve Sivas mebuslarının Samsun'da toplanabilecekleri bildiriliyordu⁴³. Fakat Hamit Bey bu sırada Samsun'dan ayrılmış, İstanbul'a gitmişti.

Buraya kadar işaret etmeye çalıştığımız bütün olumsuz şartlara rağmen, Hamit Bey gibi kanun ve nizamlara bağlılığı, dirayeti ve yönetimdeki becerikliliği ile tanınan bir idarecinin, Millî Mücadele'nin başlangıcında Samsun'da bulunduğu gerçeğinden hareketle tespitlerimizi şu şekilde ortaya koyabiliriz. Öncelikle, yöneticisinin Millî Mücadeleciler'le anlaşmazlığa düştüğü bir şehirle karşı karşıya bulunduğumuzu bilmek zorundayız. Belki Samsun'un coğrafi konumu böyle bir yönetim anlayışını gerekli kılıyordu. Fakat ne olursa olsun, Hamit Bey'in anlayışını iyi değerlendirmek lâzımdır. O Hamit Bey ki Büyük Nutuk'ta Mustafa Kemal Paşa'nın uzun uzadıya söz ettiği ender kişilerdendir. Bu anlatımda Hamit Bey hakkında olumsuz bir tablo çizilmektedir. Nutuk'ta dikkati çeken bir husus da zor anlarda kendisini yalnız bırakanları, prensip kararlarına uymayanları Mustafa Kemal Paşa'nın asla unutmaması, doğrudan doğruya kınamasıdır. Bu yönüyle Hamit Bey de Samsun mutasarrıflığı sırasındaki davranışlarından ötürü Mustafa Kemal Paşa'nın takdirinden çok, takbihine maruz kalmıştır. Bu da Millî Mücadele sırasında Samsun'un bilinen meselelerine bir yenisini eklemiştir.

---

⁴³ *Heyet-i Temsiliye Tutanakları*, s.20, 38 ve 162.